

Психологічні особливості навчальної мотивації осіб зі статусом дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування

Суходольська С. О.

Анотація. Стаття присвячена проблемі формування позитивної мотивації у осіб зі статусом дитини-сироти (дитини позбавленого батьківського піклування). Підкреслено специфічність умов становлення особистості дітей-сиріт, як обставину для варіювання мотиваційної сфери досліджуваних. Презентовано результати емпіричного дослідження спрямованості навчальної мотивації осіб з відповідним статусом, зважаючи на домінування одного з мотивів — досягнення успіху або уникнення (страху) невдачі в учбово-професійній діяльності. Отримані результати порівняно з показниками групи осіб, що виховувались у батьківських сім'ях. Зроблено висновок про загальну тенденцію домінування позитивної навчальної мотивації у випробуваних, включно з дітьми-сиротами.

Ключові слова: позитивна мотивація, провідні мотиви, сирітство, становлення особистості дитини-сироти, навчальна мотивація.

Постановка проблеми. Згідно із статистикою Міністерства соціальної політики України кількість дітей-сиріт та дітей без батьківського піклування зростає на 8000 тисяч осіб щорічно. Основними чинниками значущого приросту сирітства залишаються ухилення або відсторонення батьків від виконання батьківських обов'язків по відношенню до неповнолітньої дитини, складні матеріальні обставини та різноманітні форми поведінкових девіацій батьків, зокрема, вживання алкоголю і наркотиків, злочинна діяльність, жорстоке ставлення до дітей. Перебування дитини у складних життєвих обставинах накладає свій відбиток на генезу особистісного становлення. Тенденції формування та розвитку особистості, котра виховується у закладах інтернатного типу, помітно відрізняються від тих, що виявляють діти, які виховуються у сім'ї. Суттєві відмінності можуть стосуватись розвитку інтелектуальної, емоційно-вольової, мотиваційної сфер особистості. Особливої уваги заслуговує, зокрема, проблема становлення позитивної мотивації у різних сферах діяльності вихованців дитячих будинків та інтернатів.

Мета даного дослідження полягає у представленні результатів емпіричного дослідження спрямованості навчальної мотивації осіб зі статусом дитини-сироти та дитини позбавленої батьківського піклування у контексті двох протилежно направлених тенденцій — орієнтації результату діяльності на успіх або уникнення невдачі.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проблеми мотиваційної сфери особистості, виходячи з розуміння системної природи мотиву як складного інтегрального психічного утворення [3, с. 115], присвячені роботи Л. І. Божович [2], Є. П. Ільїна [3], Н. А. Маланкіної [4] та інших науковців.

У традиційному сенсі мотив розуміється як причина дій та вчинків суб'єкта, спрямованих на задоволення потреб, тобто — спонукальна сила, що спрямовує людину до дії, а мотивація, в свою чергу, трактується як більш широкий феномен та виступає системою тих самих мотивів, які детермінують конкретну діяльність людини [1, с. 47–48].

Мотиваційний потенціал особистості обумовлений перш за все характером діяльності, до якої залучається людина. В контексті даного дослідження звернемо увагу на особливості мотивації учбової діяльності, що є значущим елементом становлення особистості. Зокрема, Л. І. Божович у своїх працях зазначала, що одним з найважливіших аспектів, що розкривають психічну сутність мотивації є та сукупність мотивів, яка обумовлює учбову діяльність учнів [2, с. 92]. Під мотивом учбової діяльності традиційно розуміють всі фактори, що обумовлюють прояв учбової активності: потреби, цілі, установки, інтереси тощо [3, с. 253]. Учбова діяльність полімотивована, тому що процес навчання здійснюється для школярів не у особистісному вакуумі, а у складному переплетенні соціально обумовлених процесів і умов. Важливу роль у пізнавальній діяльності людини відіграє визначення суб'єктивної імовірності досягнення успіху при різних способах поведінки і діяльності. Цей прогноз робиться людиною із урахуванням таких моментів:

- своїх можливостей (наявності знань, умінь, навичок; рівня розвитку необхідних якостей; стану у даний момент);
- оцінки ситуації, в якій людина знаходиться (наявності засобів досягнення мети; поведінки значущих для діяльності інших людей; наявності необхідного часу) [3, с. 79–80].

Розрізняють два види мотиву досягнення: прагнення до успіху і прагнення уникати невдачі. Прагнення до досягнення успіху за

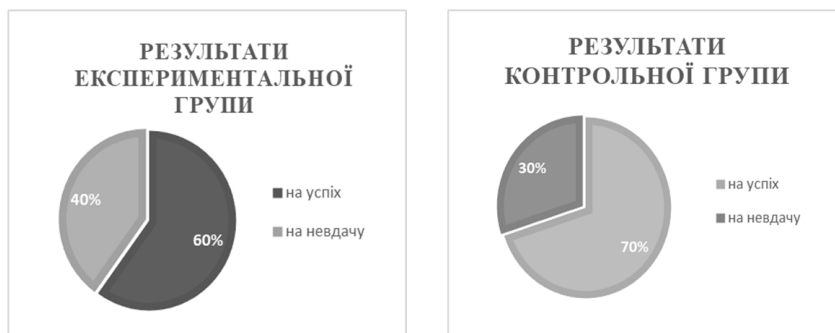
Ф. Хоппе або «мотив досягнення» за Д. Макклелландом — це стійке виявлення індивідом потреби досягати успіху у різних видах діяльності. Вперше ця диспозиція (мотиваційна властивість) була виділена у класифікації Г. Мюррея, який розумів її як стійку потребу у досягненні результату в роботі, як прагнення «зробити щось швидко і добре, досягти рівня у певній справі» [3, с. 178–179]. Відповідно, мотивація успіху належить до позитивної; за такої мотивації людина, починаючи справу, зорієнтована на досягнення чогось конструктивного, що, у свою чергу, сприяє розвитку здатності переживати гордість і задоволення при досягненні успіху. Мотивація уникання невдач належить до негативної мотивації, за цим типом мотивації активність пов'язана з потребою в ідеї уникнення негативних очікувань, осуду та невдачі. Мотивація уникання невдач відповідає здатності переживати провину й приниження при неуспіху. При вираженому домінуванні цієї мотиваційної тенденції людина особливо не переживає щастя за досягнення, побудником цінності стає невдача (не бути гіршим за інших). Така полярність в спрямованості мотивації бере свій початок зі становлення самосвідомості дитини та особливостей соціальної ситуації розвитку [7]. Обґрунтуванню того, що в стінах дитячого будинку неможливий розвиток повноцінно успішної особистості, присвячені роботи таких дослідників, як Н. О. Маланкіна [4], А. М. Прихожан [5], О. В. Чистяк [8]. Так, О. В. Чистяк зазначає, що у ситуаціях вирішення життєвих та навчальних задач, діти-сироти вдаються до більш примітивних форм їх розв'язання, що обмежують варіативність сценаріїв діяльності і задоволення потреб.

Аналіз наукових джерел із проблеми мотивації навчання, і зокрема — мотивації дітей, котрі виховуються у дитячих будинках та закладах інтернатного типу, доводить важливість психолого-педагогічного супроводу системи розвитку мотиваційної сфери особистості. Разом з тим, можемо констатувати, що даний аспект становлення людини, при всій своїй важливості, є недостатньо дослідженим і вимагає подальшого вивчення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Задля уточнення теоретичних тверджень нами було сплановане й виконане емпіричне дослідження, що мало за мету співставлення спрямованості мотивації навчання школярів та студентів різних соціальних груп.

Загальною вибірку емпіричного дослідження склали 20 респондентів: до експериментальної групи увійшли 10 підопічних КЗ «Криворізький соціальний гуртожиток» ДОР, що мають статус дітей-сиріт (дітей позбавлених батьківського піклування). Контрольну вибірку склали

10 осіб, які є студентами Криворізького державного педагогічного університету та виховувались в батьківських сім'ях. Вік випробуваних від 16 до 19 років. Для виявлення протилежних полюсів мотивації у осіб з числа дітей-сиріт — мотиву досягнення успіху та мотиву уникнення невдачі у навчанні було використано опитувальник «Мотивація успіху та страх невдачі» (МУН) А. О. Реана [6]. Перед тестуванням, респонденти отримали модифіковану інструкцію, яка мала на меті переорієнтування юнаків на те, що сутність тверджень опитувальника безпосередньо стосується їхньої провідної діяльності (учбово-професійної діяльності). Узагальнені результати дослідження спрямованості навчальної мотивації респондентів представлена на рис. 1.

Рис. 1. Показники розподілу навчальної мотивації (мотиви досягнення успіху та мотиви уникнення невдач) в експериментальній та контрольній вибірках

На основі отриманих даних, можемо відзначити, що для 60% досліджуваних експериментальної та 70% опитаних з контрольної вибірки — провідною в навчанні є мотивація, зорієнтована на досягнення успіху. А отже, можна припустити наявність достатнього ресурсу у розвитку позитивної мотивації навчання осіб, виховання яких відбувалося в умовах суб'єктивної депривації. Для подальшого розвитку мотивації, спрямованої на досягнення успіху (у тому числі й у навчанні), необхідне підкріплення зусиль, наполегливості, спроб виконання складного завдання. В умовах такого стимулювання у випадку ситуативних невдач менше знижується інтерес до навчальної діяльності (що має місце при застосуванні підкріплення результатів, яке формує залежність від зовнішнього оцінювання), формується процесуальна мотивація (інтерес до процесу і змісту діяльності).

Висновки. Результати, отримані в ході дослідження спрямованості мотивації в контексті двох взаємопов'язаних, але протилежно спрямованих тенденцій — мотивів досягнення успіху або уникнення невдач в учбовій діяльності осіб зі статусом дитини-сироти (дитини позбавленої батьківського піклування), демонструють, що як для експериментальної, так і для контрольної груп, провідною є мотивація на успіх, яку можна позначити як позитивну. Отримані дані дозволяють зробити припущення про те, що в навчанні, переважна більшість випробуваних, включно з дітьми-сиротами є ініціативними, активними, впевненими у власних силах і націленими на позитивний результат. Також, для них характерна наполегливість у досягненні мети та усунення перешкод на шляху досягнення успіху. Припускаємо, що за сприятливих умов ці характеристики можуть стати якостями характеру і виявлятимуться в усіх сферах діяльності осіб з числа дітей-сиріт.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
2. Божович Л. І. *Мотивація поведіння дітей и подростков*. Москва : Книга, 1992. 120 с.
3. Ильин Е. П. *Мотивация и мотивы*. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 512 с.
4. Маланкина Н. А. Особенности потребностно-мотивационной сферы воспитанников детского дома-школы. *Интеграция образования*. № 3. 2008. С. 24–28.
5. Прихожан А. М., Толстых Н. Н. *Психология сиротства*. 3-е изд. передел. и допол. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 416 с.
6. Психологические методики и тесты. URL: <https://www.eztests.xyz/> (дата звернення 13.11.2019)
7. Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. *Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу* : монографія. Кривий Ріг: ТОВ ВНП «Інтерсервіс», 2014. 312 с.
8. Чистяк О. В. Особливості психічного розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, які виховуються у дитячих будинках сімейного типу. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. зб. наук. пр. № 2 (23). Київ. 2014. С. 266–272.

References

1. Goncharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kiyiv: Lybid. 375 s. [in Ukrainian]
2. Bozhovych, L. I. (1992). *Motivatsiya povedeniya detey i podrostkiv* [The motivation of behavior of children and adolescents]. Moskva: Knyha. 120 s. [in Ukrainian]
3. Il'in, Ye. P. (2000). *Motivatsiya i motivy* [Motivation and motives]. Sankt-Peterburg : Piter. 512 s. [in Russian]
4. Malankina, N. A. (2008). Osobennosty potrebnostno-motyvatsyonnoi sfery vospytannykov detskoho doma-shkoly [Features of the need-motivational sphere of pupils of an orphanage]. *Intehratsiia obrazovaniia*, 3. S. 24–28. [in Russian]
5. Prykhozhan, A. M., Tolstykh, N. N. (2005). *Psikhologhiia sirotstva* [The Psychology of Orphanhood]. Sankt-Peterburg: Piter. 416 s. [in Russian]
6. Psikhologicheskie metodiki i testy [Psychological methods and tests]. URL: <https://www.eztests.xyz/> (data zvernennya 13.11.2019). [in Russian]
7. Tokareva, N. M., Shamne, A. V., Makarenko, N. M. (2014). *Suchasnyy pidlitok u systemi psykhologo-pedahohichnoho suprovodu* : monohrafiya [Modern teenager in the system of psychological and pedagogical support]. Kryvyy Rih: TOV VNP «Interservis». 312 s. [in Ukrainian]
8. Chystiak, O. V. (2014). Osoblyvosti psykhichnoho rozvytku ditei-syrytt ditei, pozbavlenykh batkivskoi opiky, yaki vykhovuiutsia u dytiachykh budynkakh simeinoho typu [Features of mental development of orphaned children and children deprived of parental care, which are brought up in family-type orphanages]. *Aktualni problem sotsiolohii, psykhologhii, pedahohiky*: zb. nauk. pr., 2 (23). Kiyiv. S. 266–272. [in Ukrainian]

Суходольская С. О.

Психологические особенности учебной мотивации лиц со статусом детей-сирот и детей лишенных родительской опеки

Аннотация. Статья посвящена проблеме формирования положительной мотивации у лиц со статусом ребенка-сироты (ребенка лиш енного родитель ской опеки). Подчеркнуто специфичность условий становления личности детей-сирот, как обстоятельство для варьирования мотивационной сферы испытуемых. Представлены

результаты эмпирического исследования направленности учебной мотивации лиц с соответствующим статусом, исходя из доминирования одного из мотивов — достижение успеха или избегания (боязни) неудачи в учебно-профессиональной деятельности. Полученные результаты сопоставлены с показателями испытуемых, которые воспитывались в родительских семьях. Сделан вывод об общей тенденции доминирования положительной учебной мотивации у испытуемых, включая детей-сирот.

Ключевые слова: положительная мотивация, ведущие мотивы, сиротство, становление личности ребенка-сироты, учебная мотивация.

Sukhodolsky S. O.

Psychological features of the educational motivation of persons with the status of orphans and children deprived of parental care

Abstract. The article is devoted to the problem of the formation of positive motivation in people with the status of an orphan (child deprived of parental care). The specificity of the terms of becoming the personality of orphans is emphasized as a circumstance for varying the motivational sphere of the subjects. The results of an empirical study of the orientation of the educational motivation of people with the corresponding status are presented, based on the dominance of one of the motives — achieving success or avoiding (fear) failure in educational and professional activities. The results obtained are compared with the indicators of subjects who were brought up in parental families. The conclusion is drawn about the general trend of the dominance of positive educational motivation among subjects, including orphans.

Keywords: positive motivation, leading motives, orphanhood, the formation of the personality of an orphan, educational motivation.

Суходольська Світлана Олександрівна,
природничий факультет
Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг, Україна
sveta20000203@gmail.com

Науковий керівник:
Гапочка Яна Олександрівна,
асистент
Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг, Україна